

CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND ADMINISTRAREA PODULUI ROMAN DE LA DROBETA

Doina BENEĂ*

Cuvinte cheie: *Moesia, Danuvius, Tibiscus, praefectus ripae, curator pontis, Drobeta.*

Schüsselswörter: *Moesia, Danuvius, Tibiscus, praefectus ripae, curator pontis, Drobeta.*

Rezumat: Între manuscrisele privind anumite inscripții din Dacia păstrate la Ariosti se află și o inscripție provenind de la Ulpia Traiana (CIL III, 90*) În momentul publicării în CIL, Th. Mommsen a apreciat inscripția ca fiind falsă. Textul este următorul: *M. Papirio. M. f. Cor./ praef. coh. I. Pann. in Dacia/ praef. ripae. Tibissi/ Danuvii. curatori./ pontis Aug. in Moesia./⁵ Iviro. pop. plebsq./ Ulpia Traia. / Sar. patr. h. m. p.*

Prima militia a acestui cavaler este comanda de **praefectus** al cohortei I Pannoniorum din Dacia. În anul 110, trupa apare în diplomele Daciei. Sediul ei în provincie nu este încă precizat prin ștampile.

Praefectus ripae Tibissi-Danuvii este a doua funcție menționată de inscripție după prima militia deținută de către cavalerul M. Papirius [...] Această funcție în mod normal trebuia să urmeze după efectuarea celor trei sau patru comenzi militare de trupe auxiliare. În cazul de față, ea apare după prima comandă militară, ceea ce înseamnă că a avut un caracter excepțional. Praefectus ripae Tibissi-Danuvii este o funcție cu caracter militar, care menționează calitatea de praefectus pentru controlul asupra celor două cursuri de apă limitrofe Banatului, Tibiscus și Danuvius.

Cât de mult se întindeau atribuțiile în aval de joncțiunea Tisei cu Dunăre? Acest lucru credem că este evidențiat de o altă funcție deținută, aceea de ... curator pontis Augusti in Moesia, care putea să fie o funcție poate concomitentă cu precedenta sau ca urmare a acesteia.

Curator pontis Augusti in Moesia a fost a doua funcție extraordinară deținută de către M. Papirius [...], după îndeplinirea celei de praefectus ripae. Calitatea de curatores este cunoscută în mediul militar mai ales, pentru conducerea pe un timp limitat mai ales a unor trupe auxiliare (cohortes, alae, turmae). Se consideră că aceste

* Doina BENEĂ: Prof.univ.emerit Universitatea de Vest Timisoara; e-mail doinabenea@yahoo.co.uk.

funcții intră în vigoare cam din timpul împăratului Hadrian. În cazul inscripției de la Ulpia Traiana, funcția de curator se referă la administrarea unui pod imperial din Moesia, ceea ce sugerează în chip evident o funcție extraordinară, în care lipsa mențiunii unei unități militare ar conduce la ipoteza preliminară a atribuirii unui caracter civil al acesteia și nu unul militar. Cum singurul pod imperial cunoscut peste Dunăre în secolul II în acest sector al fluviului era cel construit în vremea lui Traian, podul de la **Pontes-Drobeta**, identificarea nu ridică probleme de atribuire.

Funcția de curator pontis sugerează și un alt aspect important în opinia mea și anume acela că administrarea podului peste Dunăre a fost privită întotdeauna ca un lucru care aparținea în mod curent Moesiei Superior, ceea ce este corect. Și aceasta era probabil strâns legată de cea a canalului de navigație roman de la Sip, ca un sistem complex unitar prezent pe teritoriul provinciei sud-dunărene.

În acest context, comanda militară asupra administrației romane devenea firească pentru că se baza pe cele două fortificații: Pontes și Drobeta menite a asigura securitatea trecerilor peste fluviu. Atribuțiile militare ale lui M. Papirius [.....] ca **praefectus ripae** privesc deopotrivă cele două provincii Moesia Superior și Dacia.

Zusammenfassung: Unter den von Ariosti aufbewahrten Handschriften gibt es auch eine Inschrift aus Ulpia Traiana, die im CIL III, 90* veröffentlicht und von Th. Mommsen als Fälschung betrachtet wurde. Ihr Text lautet: **M. Papirio. M. f. Cor./ praef. coh. I Pann. in Dacia/ praef. ripae. Tibissi/ Danuvii. curator. / p. pontis Aug. in Moesia.**⁵ **Ilviro pop. plebsq./ Ulpia Traia./ Sar. patr.h.m.p.**

Die erste militia dieses Ritters ist das Kommando als praefectus des cohors I Pannoniorum in Dakien. **Cohors I Pannoniorum veterana** war eine Auxiliareinheit, die bei der Eroberung Dakiens mitgewirkt hatte. Im Jahr 110 wird sie in den Urkunden aus Dakien erwähnt. Ihr Standort in der Provinz ist noch nicht durch Stempel belegt.

Praefectus. Ripae. Tibissi-Danuvii. Curatori Pontis Aug. in Moesia ist das zweite erwähnte Amt nach der militia des Ritters M. Papirius.... Dieses Amt folgte normalerweise nach dem drei- oder viermaligen Militärkommando der Auxiliärtruppen. Im vorliegenden Fall kommt es nach dem ersten Kommando, also als ganz außergewöhnlich. **Praefectus ripae Tibissi-Danuvii** ist ein Militäramt, bei dem der praefectus mit der Überwachung der beiden fließenden Gewässer Tibiscus und Danuvius an der Grenze des Banats beauftragt war.

Wie weit die Amtspflichten stromaufwärts nach der Begegnung zwischen Theiß und Donau gereicht haben, geht unseres Erachtens aus der zweiten zeitgleichen Funktion hervor, die des ... curator pontis Augusti in Moesia....

Weil die Tätigkeit des M. Papirius an die Donau gebunden ist, bedeutete seine Funktion als **Kurator** der kaiserlichen Brücke aus Moesien das zeitweilige Kommando einer Donaubrücke. Die einzige kaiserliche Brücke aus Moesien im Abschnitt des Eisernen Tores war die römische Brücke von Drobeta, die auf Trajans Befehl errichtet worden war, folglich sind die Zuordnung und die Identifizierung leicht zu machen. Das Amt des curator pontis verweist auch auf einen anderen, meines Erachtens bedeutenden Aspekt, und zwar darauf, dass die militärische Verwaltung der Donaubrücke stets als ein der Provinz Moesia Superior zustehender Dienst betrachtet wurde, was auch stimmt. Das war wohl auch mit dem römischen Kanal für Schifffahrt von Sip als einem einheitlichen System auf dem Gebiet der Provinz südlich der Donau eng verbunden.

*Die Dienstbereiche der beiden Funktionen zur Aufsicht der Donau- und der Theißufer und implizite zum Bewachen der Brücke aus Moesia Superior (unmittelbar von der Zerstörung bedroht) sind miteinander verbunden und sprechen logischerweise für diese Hypothese. Die Dienstpflichten des M. Papirius als **praefectus ripae** betrafen beide Provinzen: Moesia Superior und Dakien.*

Între manuscrisele privind anumite inscripții din Dacia păstrate la Ariosti¹ se află și o inscripție provenind de la Ulpia Traiana (CIL III, 90*). În momentul publicării în CIL, Th. Mommsen a apreciat inscripția ca fiind falsă². Probabil că această concluzie a fost determinată de lipsa în r. 2 a cognomenului personajului *M. Papirius*.[...]; prezența praenomenului și a gentiliciului alături de filiație și mențiunea tribului denotă numele unui personaj, care în chip evident trebuia să dețină *tria nomina*. Lipsa tocmai a cognomenului ar fi însemnat lipsa unui rând din textul inscripției, lucru care ar fi putut fi urmarea unei erori a celui care a copiat textul sau, dimpotrivă, a falsificat textul, lucru obișnuit în evul mediu. Acest lucru a fost atribuit lui Zamosius. Se cuvine a menționa însă, că asemenea cazuri în care se constată lipsa cognomenului, mai apar în unele inscripții romane timpurii, de la începutul secolului I p. Chr.³, fără a putea trage concluzia că acest lucru ar fi valabil și în cazul epigrafei noastre databile în prima jumătate a secolului II p. Chr.

Monumentul a fost copiat inițial de Zamosius fiind apreciat de specialiști ca o inscripție falsă și apoi republicat de mai mult ori⁴.

Textul publicat de către Zamosius era următorul⁵:

M. Papirio.M.f. Cor.

Praef. Coh. I. Pann. in Dacia.

Praef. Ripae Tibissi. Danuvii

Curatori pontis Aug. in. Moesia

5. II viro. pop. plebsq. Ulpia. Traia.

Sar. patr. h.m.p.

Textul apare dispus pe lățime sub forma de monument onorific plasat într-un chenar.

Recent, cu ocazia republicării monumentelor strânse din Dacia de către Ariosti în anul 1723 și păstrate în arhiva Bibliotecii de la Verona, inscripția apare

¹ Mulțumesc în mod deosebit d-lui. C. C. Petolescu pentru sugestiile oferite și mai ales sprijinul științific în analiza textului de față.

² Inscripția a fost analizată mai demult de către N. Gostar (cf. GOSTAR 1972, p. 56-59= AE 1972, p. 466). Textul respectiv a fost menționat în *Analecta*, f. 8 a lui Zamosius. După I. I. Russu inscripția a fost inventată de Zamosius prin alăturarea unor funcții, care să ofere și un element local prin menționarea râului *Tibiscus* (GOSTAR 1972, p. 57, nu am văzut lucrarea lui I. I. Russu).

³ Cităm câteva piese provenind din Italia de pildă CIL IX, 625=ILS 2672; CIL IX, 5748=ILS 2687; CIL X, 4868=ILS 2688; CIL X, 3881=ILS 2686, care menționează tot cavaleri având mai ales calitatea de *primipili*, de unde sunt investiți cu anumite funcții militare determinate de evenimentele militare din preajma sediului lor de garnizoană.

⁴ GOSTAR 1972, p. 56, n. 18.

⁵ ZAMOSIUS, *Analecta* f8a. p. 8-9; GOSTAR 1972, p. 56.

menționată în partea a III-a, în rândul acelor considerate pierdute, la nr. XLVII. Textul ei este următorul:

**M. Papirio. M. f. Cor [.....]
 praef. coh. I. Pann. in Dacia
 praef. ripae. Tibissi
 Danuvii. curator pontis Aug. in Moesia**
 5. **Ilviro. pop. plebsq. Ulpia Tra.**
Sar. patr. h. m. p

Textul inscripției apare reprezentat ca un postament de monument cu mici modificări față de cele amintite la Zamosius. Ca principală observație aș remarca faptul că numele personajului *M. Papirius M. f. Cor* (s-ar putea reîntregi ca și cognomen *Cor(nelianus)*, renunțându-se la filiație, ipoteză preluată de majoritatea specialiștilor care s-au ocupat de acest monument!); r. 3. Zamosius menționează *praef. ripae. Tibissi- Danuvii* dispus în același rând, pe când la Ariosti cele două hidronime sunt despărțite în r. 3 și 4, după care textul în r. 5 la Zamosius apare altfel grupat decât la Ariosti unde textul din r. 6 cuprinde literele *Ilviro. pop. plebsq.* iar în r. 7. *Ulpia. Traia*!; ultimul rând, în ambele versiuni ale textelor este neschimbat.

Întregirea pe care o propunem ar putea fi următoarea:

*M(arco). Papirio. M(arcii). f(ilio). Cor(nelia tribu)[...] /Praef(ecto) coh(ortis) I Pann(oniorum) in Dacia./ praef(ecto) Ripae Tibissi-/ Danuvii, curator. pontis Aug(usti) in Moesia / Ilviro, Pop(ulus). Plebsq(ue). Ulpiae Traia(nae)/ Sar(mizegetusae) patr(ono) b(ene) m(erenti) p(osuit)*⁶.

O eroare a lapicidului vedem în ultimul rând al inscripției unde **HM** trebuie citit **BM** din formula consacrată de *b(ene) m(erenti)*.

Personajul *M. Papirius [...]* nu mai apare amintit în alte epigrafe din Dacia, el este după modul de prezentare cavalier. *Papirius* este un gentiliciu vechi italic cunoscut. Cariera personajului apare puțin aparte prin faptul că este incompletă pentru un cavalier, care după prima *militia*, deține deja o funcție militară de sine stătătoare, după cum vom vedea, dar nu își mai continuă cariera militară după îndeplinirea funcției extraordinare primite, ci rămâne în viața civilă, lucru constatat epigrafic și în alte inscripții din Imperiu. Asemenea cariere militare incomplete de cavaleri se constată într-un număr relativ mic de mărturii epigrafice.

De remarcat este faptul că la Ulpia Traiana apar trei inscripții care menționează personaje din familia *Papiria*. Primul personaj ar fi Cnaeus Papirius Aelianus legat al Daciei amintit pe o inscripție ce menționează introducerea apei

⁶ GOSTAR 1972, p. 57 propune o altă lectură, acceptată în parte de literatura de specialitate: *M(arco). Papirio. M(arcii) F(ilio). Cor(nelia tribu)/[praef(ecto) al(ae)-----, trib(uno) leg(ionis).....], praef(ecto) I Pann(oniorum), praef(ecto) [nume]/ri Pal(myrenorum) /Tibisc[ensium, pro]/⁵curatori Aug(usti) / (provinciae)/ Ponti, item pro/[vin/c(iae) Moesia/e sup(erioris vel inferioris) et pro/v/in[c(iae) Dacia[e Apul(ensis)], a(genti v(ice) p(raesidi), /col(onia)/Ulpia Traia(na) Aug(usta) Dacic(a) /¹⁰ Sar[miz(egetusa)] /pat[rono].* Întregirea r. 3-5 credem că nu este concludentă, de fapt majoritatea specialiștilor nici nu au acceptat-o.

în Colonia Dacica Sarmizegetusa⁷, între anii 131-132 p. Chr., perioada când respectivul a deținut calitatea de guvernator al Daciei Superior. Cum personajul în discuție era doar temporar în Dacia pe durata mandatului său, el nu poate fi considerat ca și locuitor permanent al Ulpiei Traiana.

Dar, alte două monumente, un relief votiv reprezentând pe *Dis Patris* și *Persefona* au ca dedicantă pe *Papiria Zoe*⁸, iar al doilea monument de data asta, funerar, a fost pus pentru *Papiria Quintilla* decedată la numai trei ani, de către tatăl ei *Papirius Quintinus*⁹. Ultimele două monumente au fost ridicate de către locuitorii Sarmizegetusei, cândva în secolele II-III p. Chr., ceea ce denotă că membri ai familiei *Papiria* trăiau în Dacia, înrudiți sau nu cu personajul nostru.

În schimb, la Ampelum, un *Papirius Rufus* apare amintit într-o inscripție ridicată de libertii și moștenitorii săi. Calitatea sa era de *procurator Aurariarum*¹⁰. Gentiliul de *Papirius* sugerează o persoană din această gintă, care putea proveni din Dacia sau nu, dar care era italic de origine. O datare mai riguroasă nu poate fi făcută pentru acest epitaf funerar.

Având în vedere mențiunile epigrafice deducem că între familiile italice care au colonizat Dacia s-au aflat și familii din ginta *Papiria*.

Prima *militia* a acestui cavaler este comanda de *praefectus* a cohortei I *Pannoniorum* din Dacia. Pe bună dreptate, C.C. Petolescu identifică *cohors I Pannoniorum* cu *cohors I Pannoniorum veterana* atestată epigrafic în Moesia Superior în diploma militară din anul 109¹¹. **Cohors I Pannoniorum veterana** este o unitate auxiliară participantă la evenimentele legate de cucerirea Daciei. În anul 110 p. Chr., trupa apare în diplomele Daciei. Sediul ei în provincie nu este încă precizat prin ștampile¹². În vremea lui Antoninus Pius, în urma evenimentelor cu dacii, după anii 144 sau 155 p. Chr., unitatea este retrasă din Dacia în Moesia Superior, unde apare atestată în mai multe diplome militare din anii 158/159, 159/160, 161 p. Chr.¹³.

Menționarea în textul inscripției a faptului că unitatea se afla în Dacia sugerează o datare timpurie a monumentului: acest lucru se întâmpla în primii ani de după cucerire, când provincia nu era încă împărțită în trei, respectiv în vremea lui Traian sau imediat după aceea. În orice caz, în perioada dintre anii 106-157 p. Chr., unitatea apare ca staționând în Dacia, după care a făcut parte din armata provinciei Moesia Superior. Acest lucru poate constitui și un element de datare relativă a monumentului.

Praefectus. ripae.Tibissi-Danuvii este a doua funcție menționată de inscripție după prima *militia* deținută de către cavalerul *M. Papirius [...]* Această funcție în mod normal trebuia să urmeze după efectuarea celor trei sau patru

⁷ IDR III/2, nr. 8. Activitatea oficială a lui Cnaeus Papirius Aelianus Aemilianus Tuscullus îl exclude dintre posibili membri ai familiei *Papiria* de la Sarmizegetusa.

⁸ IDR III/2, nr. 200.

⁹ IDR, III/2, nr. 436.

¹⁰ IDR III/3, nr. 359: *Memoriae /Papiri[i] Rufi.FA. /--Pina. P. Q. Proc(uratoris) /Aurar(iarum) libert(i) et he-/ redes patrono pien-/tissimo [fe]cer(unt) /[et] si[bi]*.

¹¹ IDRE II, 302; PETOLESCU 2002, p. 199.

¹² PETOLESCU 2002, p. 119 cu bibliografia.

¹³ AE, 1998, 157; 1999, 1315; CIL, XVI 111; RMD, I, 55; PETOLESCU 2002, p. 119 cu bibliografia; BENE 2013, p. 198.

comenzi militare de trupe auxiliare. În cazul de față, ea apare după prima comanda militară, ceea ce înseamnă că a avut un caracter excepțional.

Praefectus ripae Tibissi-Danuvi este o funcție cu caracter militar, care menționează calitatea de *praefectus* pentru controlul asupra celor două cursuri de apă limitrofe Banatului, *Tibiscus* și *Danuvius*.

Dacă pentru funcția de *praefectus ripae Danuvii* se cunosc analogii oferite de câteva inscripții din secolul I p. Chr. sub forma *praefectus ripae Danuvii*, în schimb pentru cel de al doilea hidronim, *Tibiscus*, aceasta apare prima dată amintită. *Tibiscus*, a fost apreciat ca un fals de la început de mai mulți învățați¹⁴, printr-o încercare a lui Zamosius de a justifica caracterul local al monumentului.

Totuși, prezența sa în izvoare apare amintită într-un singur document cartografic de la începutul secolului II p. Chr. și anume Ptolemeu, *Geogr.*, III, 8, 1, care identifică *Tibiscus* cu Tisa în descrierea pe care o oferă asupra hotarelor Daciei; între acestea hotarul de vest era învecinat cu sarmații, ceea ce corespunde adevărului istoric¹⁵. Opera lui Ptolemeu a fost redactată spre mijlocul secolului II p. Chr. într-o vreme apropiată cu cea de formare a provinciei romane Dacia, astfel încât detaliile geografice erau cunoscute la acea dată cu relativă precizie. Acest lucru ne determină a considera corectă mențiunea epigrafei de *Tibiscus*, care nu face referire la râul Timiș, cum s-a apreciat de o parte a literaturii de specialitate, ci la râul Tisa.

Praefectus ripae presupune o comandă militară asupra unui teritoriu care ar fi delimitat de malul râului Tisa și de cel al Dunării¹⁶, numire care sugerează și în cazul lui *M. Papirius* [...] același lucru. El trebuie să fi deținut comanda asupra unui detașament al flotei, care deservea acest sector. Menționarea celor două cursuri de apă sugerează un teritoriu care se poate delimita relativ precis în sens geografic. Precizarea denumirii râurilor *Tibiscus-Danubius* s-ar putea referi și la o localizare mai clară în teren și anume teritoriul de la vărsarea râului Tisa în Dunăre.

Zona ar corespunde în sens larg cu regiunea Porților de Fier, respectiv pe malul de nord al Dunării cu sectorul Banatului antic. Funcția deținută de *M. Papirius*...[...] avea, cum menționam, un caracter excepțional.

Asemenea funcții militare ce privesc *praefectura ripae* sunt cunoscute pe Dunărea de Mijloc, în cursul secolului I p. Chr. pe teritoriul Pannoniei și marchează de fapt, întărirea controlului roman asupra unor teritorii ale Imperiului cu populație autohtonă considerată mai puțin romanizată. Practica acestui sistem în administrația romană este documentată încă de la începutul secolului I p. Chr.

Cea mai apropiată din punct de vedere cronologic este inscripția ce menționează pe *L. Volcacius Primus*, care a îndeplinit cele *tres militiae*, dar după

¹⁴ Vezi mai sus nota 2.

¹⁵ Ptolemeu, in *Fontes* I, p. 541-542 : *Dacia se mărginește.... la apus cu iazygii metanaști, pe lângă râul Tibiscos, iar la miazăzi cu acea parte a fluviului Dunărea care merge de la vărsarea râului Tibiscos până la Axiopolis, de unde până la Pont și la gurile sale, Dunărea se numește Istru...*

¹⁶ Susținem acest lucru având în vedere și funcția următoare deținută de *M. Papirius* [...].

prima funcție militară de *praefectus* în *cohors I Noricorum* a primit *praefectura ripae*¹⁷, sub forma de *praefectus ripae Danuvii et civitatum duarum Boiorum et Azaliorum*, în nordul Pannoniei¹⁸. Prestația sa a avut loc în epoca Flaviilor, probabil în vremea lui Vespasianus. Se pare, că după această funcție nu a mai deținut o a doua funcție procuratoriană¹⁹, el intrând în rândul aristocrației municipale locale a Pannoniei. L. Volcacijs Primus și-a desfășurat activitatea într-un sector al malului Dunării aflat în aval de Carnuntum, având în subordine și două *civitates* autohtone incluse în provincia Pannonia locuite de *Boi* și *Azali*.

În secolul I p. Chr., pe teritoriul Pannoniei și chiar al Raetiei se constată prezența unor ofițeri romani de rang ecvestru sau centuriorni primipili care dețineau și calitatea de *praefecti* asupra unor teritorii romane organizate ca *civitates*²⁰ aflate în teritoriul unei provincii.

O altă informație epigrafică privește provincia Moesia, unde C. *Baebius Atticus* în calitate de *primipilus legionis V Macedonicae* a deținut funcția de *praefectus civitatum Moesiae et Triballiae*²¹, ceea ce denotă administrarea unor comunități locale. Funcția militară pe care a deținut-o a fost cea de *centurio primipilus* în legiunea a V Macedonica, unitate staționată la acea dată în provincia Moesia. Activitatea lui *Baebius Atticus* se datează cândva la mijlocul secolului I p. Chr. în provincia Moesia. Teritoriul în discuție se afla pe teritoriul provinciei Moesiei Superior de mai târziu, înspre estul provinciei.

Ofițeri cu grade similare apar în legiunea a XIII-a Gemina din Pannonia, ceea ce sugerează utilizarea lor în mod curent în îndeplinirea și a altor atribuții ce se cumulau la cele cotidiene de natură militară²². Se pare, că odată cu dinastia Flaviilor, aceste funcții sunt atribuite unor ofițeri de rang ecvestru. Numărul mărturiilor epigrafice este redus, dar el evidențiază continuarea acestei activități în rândul unor comunități locale recent intrate sub autoritatea romană.

O altă mențiune a unui *praefectus ripae Danuvii* apare într-o inscripție provenind din Antiochia, unde numele personajului nu se mai păstrează²³. Personajul apare având *tres militiae*: prefect al unei cohorte în Moesia, apoi tribun în legiunea a IV-a Scythica, prefect al unei *alae* și în final *praefectus ripae Danuvii* într-o perioadă în care teritoriul Moesiei nu depășea cu mult zona Porților de Fier, deci undeva după mijlocul secolului I p. Chr.²⁴.

¹⁷ ILS 2737; ENGLIN 1954, *Praefectus*, 1257-1347; ARDEVAN 2012, p. 5.

¹⁸ ILS 2737: L. Volcacio Q.f./ Vel. Primo /praef. coh. I Noric. / in Pann .praef. ripae/ Danuvi et civitatum duar. Boior. et Azalior./ trib. milit. leg V / Macedonicae in/ Moesia, praef. allae II Pannonior. in Africa / II viro quinq./ flamini divorum / omnium. p. c. / ex testamento eius / posita / M. Accio. Seneca / ... Manlio Planta/ II vir . quinq. //dat. dec. dec.; DEVIJER 1976-1980, p. 124; ARDEVAN 2012, p. 3-4.

¹⁹ Vezi DEVIJER V, p. 124 cu comentariul respective; ARDEVAN 2012, p. 5.

²⁰ De pildă: *Sextus Pedius Lusianus, praefectus Raetis, Vindolicis, vallis Poeninae et levis armaturae* (ILS 2689 = CIL IX, 3044; ARDEVAN 2012, p. 7 cu bibliografia); L. *Antonius Naso praefectus civitatis Colapianorum* (ILS, 9199; ARDEVAN 2012, p. 3).

²¹ CIL V 1388=ILS 1349; BENE 1983, p. 20.

²² RITTERLING, sv. *Legio*, XII, 1924, 1713 și 1573-1574.

²³ AE, 1926, 80; SUCEVEANU 2009, 104.

²⁴ Legiunea a IV Scythica a fost trimisă în Orient cândva între anii 56/57 p. Chr.

Din aceeași perioadă, în care provincia Moesia încă nu fusese împărțită în două provincii de către Domițian, sunt inscripțiile care prezintă o carieră extrem de elaborată, menționând o funcție similară celei de *praefectus Danuvii*. Este vorba de cariera lui *M. Arruntius Claudianus* care apare după îndeplinirea celor trei *militiae* cu o funcție distinctă de *praefectus Classis Moesiaca et ripae Danuvii* într-o epigrafă descoperită la Efes²⁵ făcând aluzie la sectorul Dunării corespunzând provinciei Pannonia și incluzând parțial sectorul de vest al Moesiei. În opinia noastră, credem că mai degrabă inscripția se referă la Moesia întrucât este amintită flota provinciei cu sediul la vest de Singidunum, poate la *Taurunum*. Datarea calității de *praefectus* a lui *M. Arruntius Claudianus* trebuie să fi avut loc înainte de anul 86 p. Chr., când a avut loc împărțirea administrativă în Moesia Superior și Moesia Inferior, ceea ce sugerează identificarea corectă. Asupra acestui lucru literatura de specialitate a fost unanimă²⁶.

Revenind la monumentul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, calitatea de *praefectus ripae* avută de M. Papirius [...] i-a fost acordată după cea deținută în Dacia, la comanda cohorții I Pannoniorum. Noua funcție trebuie pusă în legătură cu supravegherea militară a navigației și a malurilor râului Tisa și ale malului fluviului Dunărea într-o zonă apropiată una de cealaltă, respectiv de vărsarea primului râu în fluviu, zonă care ar corespunde aproximativ cu segmentul aflat în sectorul Porților de Fier. Atribuțiile militare pe Tisa ale lui M. Papirius [...] veneau ca urmare a faptului că limitele provinciei Dacia în acest sector se opreau la malul râului respectiv. Acest lucru evidențiază două aspecte cel puțin cu caracter militar și politic.

Judecând după funcția deținută de M. Papirius [...], primul aspect ar fi faptul că *Dacia cucerită de Traian își avea frontiera delimitată de râul Tisa și ca urmare întregul Banat antic aparținea noii provincii*, cum corect a dedus prof. Nicolae Gudea cu mult timp în urmă²⁷. Funcția militară deținută de către M. Papirius se apropie de cea a lui *M. Arruntius Claudianus*, care deținea comanda flotei provinciei Moesia alături de *praefectus ripae Danuvii*, fapt care demonstrează uzanța folosirii unor astfel de comandanți militari pentru controlarea navigației și a frontierei romane de pe Dunăre într-o vreme când la nord de fluviu se afla încă un teritoriu barbar.

În al doilea rând, în momentul acordării funcției lui M. Papirius acest lucru a fost impus, într-un fel sau altul, de anumite evenimente militare care au avut loc la fruntariile astfel delimitate pe Tisa ale sud-vestului Daciei. Aceste evenimente au determinat numirea unui *praefectus* care să răspundă de apărarea de pe apă a acestui sector, în fața atacurilor barbare. La momentul respectiv M. Papirius trebuie să fi avut sub comanda sa un detașament al flotei provinciei Moesia Superior. Mai multe diplome militare menționează în anii 100-104 p. Chr. și chiar în anul 112 p. Chr.²⁸ mai multe lăsări la vatră din trupele auxiliare ale provinciei Moesia Superior alături de care sunt menționați și *classici*, ca și soldați

²⁵ AE, 1972, 572 (Efes), alături de inscripțiile mai vechi cunoscute IGR III, 627 (Xanthos), IGR III, 615 (Xanthos); în opinia lui SUCEVEANU 2009, p. 97- 115.

²⁶ SUCEVEANU 2009, p. 99 cu toată bibliografia.

²⁷ GUDEA & MOȚU 1987, p. 477- 487.

²⁸ RMD, V, 344.

din flotă²⁹. Acest lucru sugerează faptul ca provincia Moesia Superior în preajma războaielor cu dacii deținea o unitate de flotă pe Dunăre menită a ajuta la transbordarea unităților terestre la nord de Dunăre. Comanda pe care a avut-o M. Papirius [...] de control asupra malurilor Tisei și ale unui segment de pe Dunăre era completată cu aceste efective militare de marină.

Funcția de *praefectus ripae* reprezintă o comandă militară acordată în perioada de început a existenței unei provincii și ea era menită a supraveghea mediul indigen, judecând după descoperirile din Pannonia și Raetia analizate cu acuratețe de R. Ardevan³⁰. În cazul de față, situația apare sensibil diferită prin faptul că această comandă cu caracter extraordinar privea direct supravegherea fruntariilor Daciei cu ajutorul unor detașamente ale flotei, lucru determinat probabil de anumite evenimente militare.

Funcția de *praefectus ripae* constituie astfel pentru datarea monumentului (de fapt, postament de statuie) un element de datare timpurie a inscripției, în primele decenii ale secolului II p. Chr. Desigur, instituirea acestei funcții militare ne îndreaptă atenția pentru a considera că ea a fost înființată cândva aproape sau în timpul evenimentelor ce au avut loc după moartea lui Traian, legate de revoltele și atacurile petrecute asupra Daciei în 117/118 p. Chr. sau poate puțin mai târziu, în vremea lui Antoninus Pius. De ce această dată? Întrucât, se pare, că în această vreme în acest sector al Dunării există probleme mari, care pe împăratul Hadrian l-au determinat să se gândească chiar la abandonarea podului de peste Dunăre pentru a împiedica pătrunderea barbarilor la sud de fluviu³¹. Așa s-ar explica și funcția deținută concomitent cu cea de *praefectus ripae* sau ulterior acesteia... de *curator pontis Augusti in Moesia*, care într-un fel ar delimita teritoriul în care își desfășura jurisdicția M. Papirius [.....].

Curator pontis Augusti in Moesia a fost a doua funcție extraordinară deținută de către M. Papirius [...], după îndeplinirea celei de *praefectus ripae*. Calitatea de *curator* este cunoscută în mediul militar, pentru conducerea pe un timp limitat mai ales a unor trupe auxiliare (*cohortes, alae, turmae*). De regulă ea este atribuită unor ofițeri în rang de centurioni, în cazuri excepționale³². Se consideră că funcția intră în vigoare cam din timpul împăratului Hadrian³³. În cazul inscripției de la Ulpia Traiana, funcția de *curator* se referă la administrarea unui pod imperial din Moesia, ceea ce sugerează în chip evident o funcție extraordinară, în care lipsa mențiunii unei unități militare ar conduce la ipoteza preliminară a atribuirii unui caracter civil al acesteia și nu a unui militar.

Cum singurul pod imperial cunoscut peste Dunăre în secolul II p. Chr. în acest sector al fluviului era cel construit în vremea lui Traian, podul de la **Pontes-**

²⁹ ECK & PANGERL 2008, p. 338-348; ECK & PANGERL 2009, p. 563- 569.

³⁰ ARDEVAN 2012, p. 6- 9.

³¹ *Hist.Aug., Hadrian 6, 6*: "auzind de răscola sarmaților și roxolanilor, fiind trimise înainte armatele, a plecat în Moesia" (vezi și PETOLESCU 2005, p. 123-129); Cassius Dio, LXVIII, 13, 6: "...Hadrian se temu că barbarii vor birui străjile acestuia și vor avea trecere lesnicioasă spre Moesia; de aceea distruse partea de deasupra..."

³² KORNEMANN 1901, sv. *Curatores*, col. 1799-1801.

³³ KORNEMANN 1901, sv. *Curatores*, col. 1799-1800.

Drobeta, identificarea nu ridică probleme de atribuire³⁴. Faptul că se menționează localizarea podului în Moesia apare firească, întrucât lapidul, care a redactat inscripția folosea termenul consacrat pentru această construcție. În momentul construirii podului, între Moesia Superior și malul de nord al fluviului care nu era pe deplin sub stăpânirea romană cu denumirea de provincia Dacia, singura provincie cunoscută cu numele de Moesia, la data construirii podului între anii 102-105 p. Chr., era cea de la sud de Dunăre. Nu există informații epigrafice despre vreun alt pod imperial construit pe teritoriul Moesiei Superior în cursul secolelor II-III p. Chr.

De fapt, ar trebui invocată aici o imagine de pe Columna lui Traian, care prezintă într-o scenă inaugurarea podului de la *Pontes-Drobeta* în prezența împăratului Traian, abia după care a avut loc trecerea podului de către armatele romane pentru cel de al doilea război daco-roman (105-106 p. Chr.).

Funcția de *curator pontis Augusti in Moesia* ar putea apare, în cazul podului de la Pontes-Drobeta ca o *funcție civilă* atribuită unui cavaler³⁵. Chiar dacă asemenea funcții de *curatores* au existat în Italia, ele erau atribuite unor senatori. Activitatea lor privea mai ales administrarea cursului râului Tibru la Roma sau a principalelor artere imperiale din Italia³⁶. Acordarea unor atribuții de acest fel unor cavaleri se constată mai ales în administrația imperială provincială.

Cele două funcții deținute de către M. Papirius [...] sunt ambele legate de navigația pe Dunăre. Și prin aceasta cele două funcții ar fi putut fi chiar concomitente în timp sau succesive³⁷ cu diferența că ultima, cea de *curator* poate fi apreciată și ca o funcție civilă. Funcția de *curator pontis* sugerează și un alt aspect important în opinia mea și anume acela că administrarea podului peste Dunăre a fost privită întotdeauna ca un lucru care aparținea în mod curent Moesiei Superior, ceea ce este corect. Și aceasta era probabil strâns legată de cea de supraveghere a canalului de navigație roman de la Sip, ca un sistem complex unitar prezent pe teritoriul provinciei sud-dunărene.

Problema care se pune este aceea dacă *curator* avea în subordinea sa și trupele aflate în garnizoanele de la *Pontes* și *Drobeta*. Și în acest caz, ar trebui să privim această funcție ca una cu caracter militar.

Una din problemele de natură politică și militară care privesc podul o reprezintă modalitatea pe care romanii au folosit-o pentru paza podului peste Dunăre aflat între două provincii romane.

De aici, anumite dificultăți care apar în înțelegerea corectă a situației trupelor romane de pe malul de nord al fluviului (din Dacia), care sunt amintite epigrafic și în provincia Moesia Superior. Ca urmare a acestui fapt, de multe ori

³⁴ În privința toponimului antic al localității aflată la capătul de sud al podului păreri specialiștilor sunt diferite. O ștampilă *TRA(n)DRUB(eta)* (AE, 1998, 1115g, *apud* PETOLESCU 2005, p. 123) este totuși de dată târzie, de la începutul secolului IV p. Chr., pe când toponimul de *Pontes* este amintit în epoca romano-bizantină la Procopius (*De aedificiis*, IV, 6, 15-16). Modul de construire a podului antic sugerează mai plauzibil cel de al doilea toponim, întrucât în fața malului de sud existau un braț al fluviului care a permis deversarea parțială a apelor fluviului în vederea construirii pilonilor din piatră ai podului.

³⁵ KORNEMANN 1901, sv. *Curatores*, col 1802-1810.

³⁶ KORNEMANN 1901, sv. *Curatores*, col 1802-1810; IDRE, I, nr. 7, 9.

³⁷ Această ipoteză pe care o credem viabilă mi-a fost sugerată de C.C. Petolescu.

s-a ridicat problema apartenenței Drobetei la Dacia sau, dimpotrivă, la provincia Moesia Superior. Cele două opinii au avut în vedere situații speciale din punct de vedere militar în arealul amintit. Această problemă nu a găsit încă un răspuns corespunzător până în prezent, întrucât ea a fost analizată unilateral - în opinia mea -, și anume doar din punctul de vedere al situației militare a capului de pod aflat la nord de Dunăre, la Drobeta, unde evoluția cronologică a unităților militare staționate în castru este oarecum clarificată. Același lucru pentru castrul de la *Pontes* nu este încă precizat îndeajuns de mulțumitor. Cele două ipoteze sunt determinate în principal de prezența ștampilelor din două trupe auxiliare, respectiv: *cohors V Gallorum* (la Pojejena/Tekija) și *cohors III Campestris* (la Drobeta, *Aquae/Prahovo* și *Pontes*).

O scurtă analiză a evoluției locuirii în castrul roman de la *Pontes* a fost întreprinsă de mai multe ori fără însă a oferi o baza corectă asupra unităților militare staționate în acest castru și mai ales a cronologiei acestora.

Castrul de la *Pontes* (125 x 130 m; respectiv 1,60 ha) asigura paza capătului de sud al podului care a fost construit într-o *primă fază din pământ*, încă din prima jumătate a secolului I p. Chr. (epoca Tiberius-Claudius I), etapă de locuire identificată prin cercetările arheologice efectuate mai mulți ani de M. Garașanin și M. Vasić³⁸, în sectorul *porții principale sinistra*.

Refacerea în piatră a castrului a fost atribuită domniei lui Domitianus și datată în preajma războaielor cu dacii. O refacere a fortificației a avut loc în timpul lui Traian, în anii 103-105 p.Chr. Se pare, că în timpul domniei lui Antoninus Pius (anii 143-158 p. Chr.)³⁹, fortificația a cunoscut o distrugere violentă (cândva între anii 143-155/158 p. Chr.)⁴⁰.

Dacă în prima etapă de piatră nu sunt documentate ștampile tegulare și ca atare nu avem certitudinea asupra unității care a staționat în castru, în cea de a doua sunt atestate cohortele: *I Antiochiensium*, *III Brittonum*, *III Campestris*, *I Cretum*, *II Hispanorum*, unități prezente și la Drobeta și care pot fi puse în legătură cu construirea podului peste Dunăre.

În perioada anilor 106-143/157 p. Chr. nu apare clară staționarea vreunei unități militare în mod concret. Dar, în timpul celei de a *treia refaceri în piatră* a castrului de la *Pontes*, din vremea lui Marcus Aurelius, aici au apărut ștampile inscripționate de *cohors III Brittonum*, context care a condus la ideea că probabil această unitate a format garnizoana castrului și în vremea lui Traian și Hadrian⁴¹.

Mai mult, concomitent cu refacerea castrului a fost construit în partea de nord-vest a castrului, în direcția Dunării, un val de pământ cu șanț în față, spre nord⁴². Aceste lucrări de amenajare demonstrează dificultățile de natură militară pe care le avea traficul fluvial în sectorul podului, cauzate de anumite atacuri barbare (poate dacii liberi în vremea lui Antoninus Pius). În timpul lui Marcus

³⁸ GARAȘANIN & VASIĆ, 1987, p. 25-41.

³⁹ GARAȘANIN, VASIĆ & MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ, 1984, p. 21-87; KARAVAS 2001, *passim*.

⁴⁰ KARAVAS 2001, p. 70-72.

⁴¹ PETROVIĆ & VASIĆ 1996, p. 21.

⁴² PETROVIĆ & VASIĆ 1996, p. 21; KARAVAS 2001, p. 78-80.

Aurelius se constată prin ștampile tegulare alături de *cohors III Brittonum*, prezența și a unui detașament din legiunea a VII-a *Claudia*⁴³.

Castrul de la **Drobeta** (123 x 137,50 m) a fost construit de *cohors I Antiochiensium*; după epoca lui Traian aici a staționat *cohors III Campestris*⁴⁴, unitate atestată în Dacia prin mai multe diplome militare din anii 109, 110, 114 p. Chr.⁴⁵. Se pare, că a participat la războiul parthic al lui Traian după care a revenit în provincia Dacia, la Drobeta.

În anul 132, apare într-o diplomă a Moesiei Superior⁴⁶, apoi în cele din anii 155/159, 158/159, 160, 161 ale aceleași provincii⁴⁷, pentru ca în diploma din anul 179 de la Drobeta să apară în provincia nord - dunăreană. Se cuvine a menționa faptul că, *cohors III Campestris* este o unitate *milliaria*.

În anii 197/198 p. Chr. în locul ei, la Drobeta este adusă *cohors I Thracum Sagittariorum* de la Tibiscum devenită în câteva decenii *milliaria* și cu un eșalon de cavalerie în compoziție. Aceasta unitate de traci va staționa în castru, până la abandonarea provinciei.

Ca atare, cum s-ar putea desluși situația apărării podului de peste Dunăre pe baza informațiilor epigrafice deținute până acum?

Există câteva elemente disparate care permit reconstituirea acestui lucru și anume prezența unor tegule ștampilate comune în ambele castre de la Drobeta și Pontes, care permit o datare relativ corectă. Unitățile în discuție ar fi: *cohortes: III Campestris, III Britonum, I Thracum sagittariorum* și detașamente din legiunea a VII-a *Claudia*.

Cohors III Campestris apare în ștampile, este adevărat, puțin numeroase în ambele castre, atât la *Drobeta*⁴⁸, cât și la *Pontes*⁴⁹. Datarea pentru această unitate la Drobeta cel puțin, a fost demonstrată de C.C. Petolescu: este fiind unitatea militară care, cu anumite întreruperi, s-a aflat în castru (cu excepția perioadei dintre anii 132-155/161 p. Chr., când a fost transferată la sud de Dunăre⁵⁰). Acesta este momentul în care la *Pontes* apare distrugerea violentă a castrului. După cum se știe, *cohors III Campestris* era o unitate *milliaria*. Având în vedere dimensiunile ambelor castre, acestea puteau asigura nevoile unei supravegheri a traficului fluvial cu efective de câte 500 de soldați repartizate în cele două fortificații.

Prezența rară a ștampilelor tegulare ale unității este, credem, un indiciu că fortificația în sine nu a suferit niciun fel de refaceri în timpul secolului II p. Chr., castrul de la *Drobeta* fiind de la început construit în piatră.

În castrul de la **Pontes** conform mențiunii lui J. Karavas, au existat ștampile tegulare cu numele COH. III CAMP, indiciu al folosirii materialului de construcție realizat de unitate, care implică a putut staționa în castru.

⁴³ KARAVAS 2001, nota 415.

⁴⁴ PETOLESCU 2005, p. 123-129.

⁴⁵ ILD 10; IDR, I, 2; ILD 13; PETOLESCU 2005, p. 124-125.

⁴⁶ RMD IV, 247.

⁴⁷ AE 1998, 1617; AE 1999, 1315; CIL XVI,111; RMD I, 55.

⁴⁸ ILD 2005^a,70.

⁴⁹ KARAVAS 2001, p. 78, nota 415.

⁵⁰ PETOLESCU 2005, p. 123-129.

Se cunoaște faptul că în anii 143-144/147 p. Chr., provinciile Moesia Inferior și Moesia Superior au fost atacate masiv de dacii liberi dinspre Moldova, care au pătruns pe Dunăre ajungând adânc în provincii de a-lungul căilor de comunicație fluviale adiacente Dunării⁵¹. Ca urmare a acestui fapt se constată în mai multe diplome militare recent descoperite din Moesia Superior, apariția unor trupe auxiliare retrase din provincia Dacia și transferate în provincia sud-dunăreană.

Ar trebui să presupunem că la scurt timp, *cohors III Campestris* a revenit la Drobeta (*ante* 179 p. Chr.) în orice caz, înainte de războaiele marcomanice. Dintr-un motiv sau altul, un detașament al unității a putut suplini și garnizoana de la *Pontes*.

Cohors III Brittonum atestată prin ștampilele descoperite la *Pontes* în refacerea din timpul lui Marcus Aurelius s-a aflat în garnizoană în acel timp. Nu avem informații dacă unitatea a fost de 500 sau de 1000 de soldați⁵². Unitatea este documentată în Moesia Superior în anul 100 p. Chr., poate și în diploma din anul 145 p. Chr. Surprinzător, astfel de tegule apar și la Drobeta, publicate de către N. Gudea⁵³. La *Pontes*, *cohors III Brittonum* este asociată cu un detașament al legiunii a VII-a Claudia. Ar însemna că pentru paza celor două capete ale podului au fost distribuite detașamente dintr-o singură unitate.

Faza a IV de refacere a castrului de la *Pontes* a avut loc în timpul lui Septimius Severus, moment în care pe platoul din fața podului au fost reconstruite două *horrea*, iar la nord de Dunăre a fost adusă de la Tibiscum, *cohors I Thracum sagittariorum*, care epigrafic apare la scurt timp documentată ca și *milliaria equitata*, indiciu că a primit aceleași atribuții ca și unitatea auxiliară anterioară, deși nu avem la sud de Dunăre ștampile ale ei⁵⁴.

Se conturează astfel un sistem respectat de romani în cursul secolelor II-III p. Chr., de a asigura paza comună a podului de la Drobeta-Pontes prin aceeași unitate defalcată în două subunități. Problema care se pune juridic: de cine aparține unitatea respectivă, de Moesia Superior sau Dacia?

Ni se pare elocvent de clară în acest sens mențiunea din diplomele militare, în funcție de situațiile militare de mare risc prin care au trecut fie o provincie, fie cealaltă. Astfel, în caz de dificultăți militare, unitatea militară din garnizoanele de la *Pontes-Drobeta* putea depinde de Moesia Superior, iar în timp de pace, având în vedere distribuirea de detașamente din castrul de la Drobeta în cel de la sud de Dunăre, de provincia Dacia. Acest lucru însă din punct de vedere juridic nu însemna *extinderea jurisdicției asupra teritoriului celeilalte provincii. Situația era temporară până la trecerea pericolului și ea se referă doar la podul peste Dunăre, care era administrat de armată în funcție de nevoi*. S-ar putea tot așa de bine ca precum la *Pontes* unde, *coh. III Brittonum* este asociată cu un detașament din legiunea a VII-a Claudia în timpul războaielor marcomanice, un detașament similar să fi staționat la Drobeta, unde sunt documentate tegule ștampilate ale legiunii, dar la care nu apare precizat contextul și implicit, nu este asigurată datarea pieselor.

⁵¹ BENEĂ 2009, p. 65-80.

⁵² WAGNER 1938, p. 112-113.

⁵³ GUDEA 2001, p. 83, fig.20. Nu apare însă clar, perioada de timp când un detașament al cohortei III Brittonum a staționat în castrul de la Drobeta.

⁵⁴ Vezi BENEĂ 2011, p. 42-53.

Astfel, se conturează o organizare militară riguroasă de apărare a celor două obiective importante pentru traficul de pe Dunăre și peste fluviu. Ambele sunt obiective de primă mărime ca importanță și ca atare implicarea unor unități de pe malul opus, cel al Daciei *nu presupune în niciun caz modificări teritoriale de natură juridică cum s-a presupus până acum, ci rezolvarea unei probleme cu caracter local, specific, fapt determinat de cadrul geografic muntos în principal.*

Cohortele III *Campestris* și V *Gallorum* sunt singurele unități de pe malul de nord al Daciei care au avut detașamente dislocate la sud de fluviu, dar doar în acest sector al Porților de Fier, tocmai datorită dificultăților de navigație existente, ceea ce credem că exclude ipotezele privind statutul juridic al teritoriului în discuție.

Probabil acelorași cauze se datorează prezența unei unități din *cohors V Gallorum* de la Pojejena, la Diana, alături de un detașament din flotă în aceeași perioadă, adus pentru paza canalului de navigație de la Sip și poate de la Trandierna.

Pe de altă parte însă, ridicarea rapidă a Drobeta la rangul de *municipium* în timpul lui Hadrian venea să întărească prin desemnarea capitalei provinciei Dacia Inferior aici a comenzii trupe care păzea podul.

Logic, chiar cele două funcții deținute de către M. Papirius [...], apropiate ca domeniu de activitate, privind siguranța navigației pe Dunăre și apărarea podului din Moesia Superior (direct amenințat cu distrugerea) pledează pentru o astfel se ipoteză. Deci, atribuțiile lui M. Papirius [...] ca *praefectus ripae* se desfășurau în ambele provincii Moesia Superior și Dacia. Funcția sa de **curator** ca administrator al podului trebuie însă să fi avut un *caracter militar și nu civil*, el având în subordinea sa și trupele aflate în garnizoanele amintite de la Pontes și Drobeta.

Astfel, probabil cu ocazia evenimentelor de după anii 117/118 p. Chr., M. Papirius [...] în calitate de *curator* trebuia să fi deținut administrarea integrală a podului și refacerea părții superioare din lemn distruse poate din ordinul lui Hadrian cu ocazia evenimentelor provocate de atacurile sarmatice și dacice.

După efectuarea funcției de *curator*, M. Papirius [...] s-a retras la Ulpia Traiana, unde a deținut calitatea de **IIvir** și **patronus** al capitalei, intrând în elita orașului cu această calitate. Într-un fel, prin aceasta cariera sa se aseamnă cu a altor cavaleri care au deținut astfel de funcții temporare și ulterior, au intrat în aristocrația municipală locală, cum a demonstrat recent prof. R. Ardevan pentru provincia Pannonia⁵⁵.

Monumentul este ridicat de **populus pleb(s)que** din orașul Ulpia Traiana Sarmizegetusa, capitala provinciei Dacia, în semn de recunoștință pentru felul cum M. Papirius a ajutat așezarea în timpul activității sale. Modul de menționare a dedicanților este oarecum neobișnuit în formula *populus plebsque* - *poporul în sensul de cetățenii romani și plebea*, sugerând într-un fel întreaga comunitate romană a orașului. La Ulpia Traiana mai este cunoscută o inscripție onorifică dedicată unui magistrat al orașului cu numele de M. *Opellius Adiutor quaestor*, edil, *II vir*

⁵⁵ ARDEVAN 2012, p. 6-9.

prefect al colegiului fabrilor, ridicată de *plebea* oraşului pe cheltuiala ei⁵⁶. Putem presupune că apare firească o astfel de menţiune şi în cazul inscripţiei lui M Papirius [....].

Concluzii. Inscripţia considerată falsă şi pierdută descoperită la Ulpia Traiana (CIL III, 90*) credem că ar trebui privită ca un document autentic din Dacia, chiar dacă apar anumite erori în textul inscripţiei, precum lipsa cognomenului personajului şi poate chiar forma aparte a carierei sale cu cele două funcţii extraordinare.

Dacă considerăm monumentul autentic, atunci sunt câteva lucruri extrem de importante privind istoria romană a sectorului Porţilor de Fier şi anume: cucerirea romană întreprinsă de Traian a inclus întregul teritoriu al Banatului până la Tisa, iar în teren acest lucru rezultă că se făcea prin controlarea cursului navigabil al râului.

Momentele de dificultate militară pe Tibiscum (Tisa) au fost cele din anii 117-118 p. Chr., când triburile de sarmaţi iazigi sau daci liberi au putut coborî cu corăbiile ameninţând frontierele provinciei Dacia. Oricum, traficul fluvial pe Dunăre avea un caracter internaţional şi de el beneficiau atât romanii, cât şi corăbiile barbare. În acest context, comanda militară în cadrul administraţiei romane devenea firească pentru că se baza pe cele două fortificaţii: *Pontes* şi *Drobeta* menite a asigura securitatea trecerilor peste fluviu. Chiar dacă, aşa cum menţionează inscripţia, *M. Papirius* [...] îşi îndeplinea atribuţiile în cadrul provinciei sud-dunărene, el trebuia să asigure cele două maluri ale fluviului.

BIBLIOGRAFIE

Abrevieri

- AE** L'anée épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'antiquité romaine.
- CIL** Corpus Inscriptionum Latinarum.
- IDR** Inscriptiile Daciei romane.
- IDRE, I-II** Petolescu C.C., *Inscriptions de la Dacie Romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie (I-II)*, Bucuresti, 1996-2000.
- IGR** *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae* (éd. G. Mihailov, Sofia).
- ILD** Constantin C. Petolescu, *Inscriptiile latine din Dacia (ILD)*, Bucureşti.
- ILS** *Inscriptiones Latinae Selectae* (éd. H. Dessau, Berlin).
- RMD** M.M.Roxan & P.A. Holder, *Roman Military Diplomas*, London, I, 1978; II, 1985; III, 1994; IV, 2004; V, 2006.

ALFÖLDY 1995 - Geza Alföldy, *La Pannonia e l'Impero Romano*, La Pannonia e l'Impero Romano. Atti del Convegno Internazionale (ed. G. Hajnoczi), Milano, 1995, p. 25-40.

ARDEVAN 2012 - Radu Ardevan., *Römische Offiziere als Praefecti Civitatum ins Donaubecken*, The 15. International Conference of the Department of Ancient History and

⁵⁶ IDR III, 2, 116: [M(arco) Ope]llio [M(arci) f(ilio)]/[Pap(iria tribu) A]/ [q(uaestori)? aedil(i) Iviro / [iuris di]cundo/[praef(ecto) c]oll(egi) f[a]br(um) /plebs /[ae]lre conlato / l(oco) d(ato) d(ecreto) d(ecurionum).

Archaeology: Frontiers and Limits in Ancient Europa. The Roman Times 4th-5th November 2011 Cluj-Napoca, Romania, Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Seria Historia, 57, 1 Iunie 2012, p. 1-12.

ARIOSTI 1723 - G. Ariosti, *Iscrizioni antiche trovate e raccolte trale rovine delle quattro principali Coloniae Romanae della Transilvania*, 1723.

BENEÀ 1982 - D. Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei (Legiunile a VII-a Claudia Pia Fidelis și a III-a Flavia Felix)*, Cluj-Napoca, 1983.

BENEÀ 2009 - Doina Benea, *Sulle Guerre con i daci al tempio di Antoninus Pius (anni 144/147/ - 155/157 d. Chr.)*, Per Teresa un obiectivo Romania. Studi e ricerche in ricorda di Teresa Ferro (a cura di G. Borghello, D. Lombardi & D. Pantaleone), Udine, 2009, p. 65-80.

BENEÀ 2011 - Doina Benea, *Câteva observații privind Cohors I Sagittariorum de la Tibiscum și transferul la Drobeta*, Drobeta 21 (2011), p. 42-53.

BENEÀ 2013 - Doina Benea, *Istoria Banatului în antichitate*, Timișoara, 2013.

DEVIJVER 1976-1980 - H. Devijer, *Prosopographia militiarum equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum*, Leuven I 1976; II 1977; III, 1980.

ECK & PANGERL 2008 - W. Eck & A. Pangerl, *Moesia und seine Truppen. Neue Diplome für Moesia und Moesia Superior*, Chiron 38 (2008), p. 317-394.

ECK & PANGERL 2009 - W. Eck & A. Pangerl, *Moesia und seine Truppen II. Neue Diplome für Moesia, Moesia Inferior und Moesia Superior*, Chiron 39(2009), p. 505-589.

ENßLIN 1954 - Enßlin W., s.v. *Praefectus*, RE, XXII, 2, p. 1257-1347.

GARAȘANIN 1980 - Milutin Garașanin, *Le Pont de Trajan et le castellum Pontes*, Cahiers de Portes de Fer, 1 (1980), p. 25-41.

GARAȘANIN, VASIĆ & MARJANOVIC-VUJOVIC 1984- Milutin Garașanin, Miloje Vasić & M. Marjanovic-Vujovic., *Camp et Pont de Trajan*, Cahiers de Portes de Fer, 2 (1984), p. 25-84.

GARAȘANIN & VASIĆ 1987- Milutin Garașanin & Miloje Vasić, *Castrum Pontes*, Cahiers de Portes de Fer, 4 (1987), p. 71-97.

GOSTAR 1972 - N. Gostar, *A propos de deux inscriptions des Analecta de Zamosius*, AUI 18 (1972), p. 53-59.

GUDEA 2001 - Nicolae Gudea, *Die Nordgrenze der Romischen Provinz Obermoesien. Materialien zu ihrer Geschichte (86-275 n. Chr.)*, Mainz, 2001, p. 3-118.

GUDEA & MOȚU 1987 - Nicolae Gudea & Iancu Moțu, *Observații în legătură cu istoria Banatului în epoca romană*, Banatica 7 (1987), p. 477-497.

KAVARAS 2001 - John Kavaras, *The evolution of roman frontier defence systems and fortifications the Lower Danube provinces in the first and second centuries AD*, Durham theses, 2001(<http://Etheses.dur.ac.uk/3957/>).

KORNEMANN 1901 - Kornemann, sv. *Curatores*, RE, IV, Stuttgart, col 1799-1801.

MIRKOVIĆ 1968 - Miroslava Mirković, *Rimske Gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Beograd, 1968.

MIRKOVIĆ 1996 - Miroslava Mirković, *The Iron Gates (Derdap) and the Roman Policy on the Moesian Limes AD. 33-117*, in: *Roman Limes on the Middle and Lower Danube* (ed. P. Petrović), Belgrad, 1996, p. 27-40.

MARCHI & PAL 2010 - G.A. Marchi & J. Pal, *Epigrafi romane di Transilvania raccolte da G. Ariosti e postillate da Scipione Mattei*. Biblioteca Capitolare di Verona. Studi e Ricerche a cura G.A. Marchi et J. Pal, Verona 2010.

PETOLESCU 2002 - Constantin C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, București, 2002.

PETOLESCU 2005 - Constantin C. Petolescu, *Drobeta în timpul domniei împăratului Hadrian*, Drobeta 15 (2005), p. 123-129.

PETOLESCU 2014 - Constantin C. Petolescu, *Le limes daco-mésique dans la zone des Portes de Fer de Trajan à Marc Aurèle*, BHAUT, 14 (2014).

PETROVIĆ & VASIĆ 1996 - Petar Petrović & Miloije Vasić M., *The Roman Frontier in Upper Moesia, Archaeological Investigations in the Iron Gate Area*, Roman Limes on the Middle and Lower Danube (ed. P. Petrović), p. 15-25, Belgrad, 1996.

RITTERLING 1924 - E. Riterling, sv. *Legio*, RE, XII, p. 1186-1829.

SZAMOSKÖZY (ZAMOSIUS) 1992 - I. SZAMOSKÖZY (ZAMOSIUS), *Analecta lapidum vetustorum et nonnularum in Dacia antiquitatum 1593/ Inscriptiones Latinae in lapidibus antiquis Albae Iuliae et circa locorum.* \-1598, Szeged 1992.

SUCEVEANU 2009 - Alexandru Suceveanu, M. *Arruntius Claudianus et l'annexion romaine de la Dobroudja*, *Opuscula Scythica*, București, 2009, p. 97-114.

VASIĆ & KONDIĆ 1983 - Miloije Vasić & Vladimir Kondić, *Le limes romain et paleobyzantin des Portes de Fer*, *Studien zu den Militärgrenzen Roms III. Internationaler Limeskongress*, Aalen 1983 (1986), p. 542-560.

WAGNER 1938 - Walter Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938.

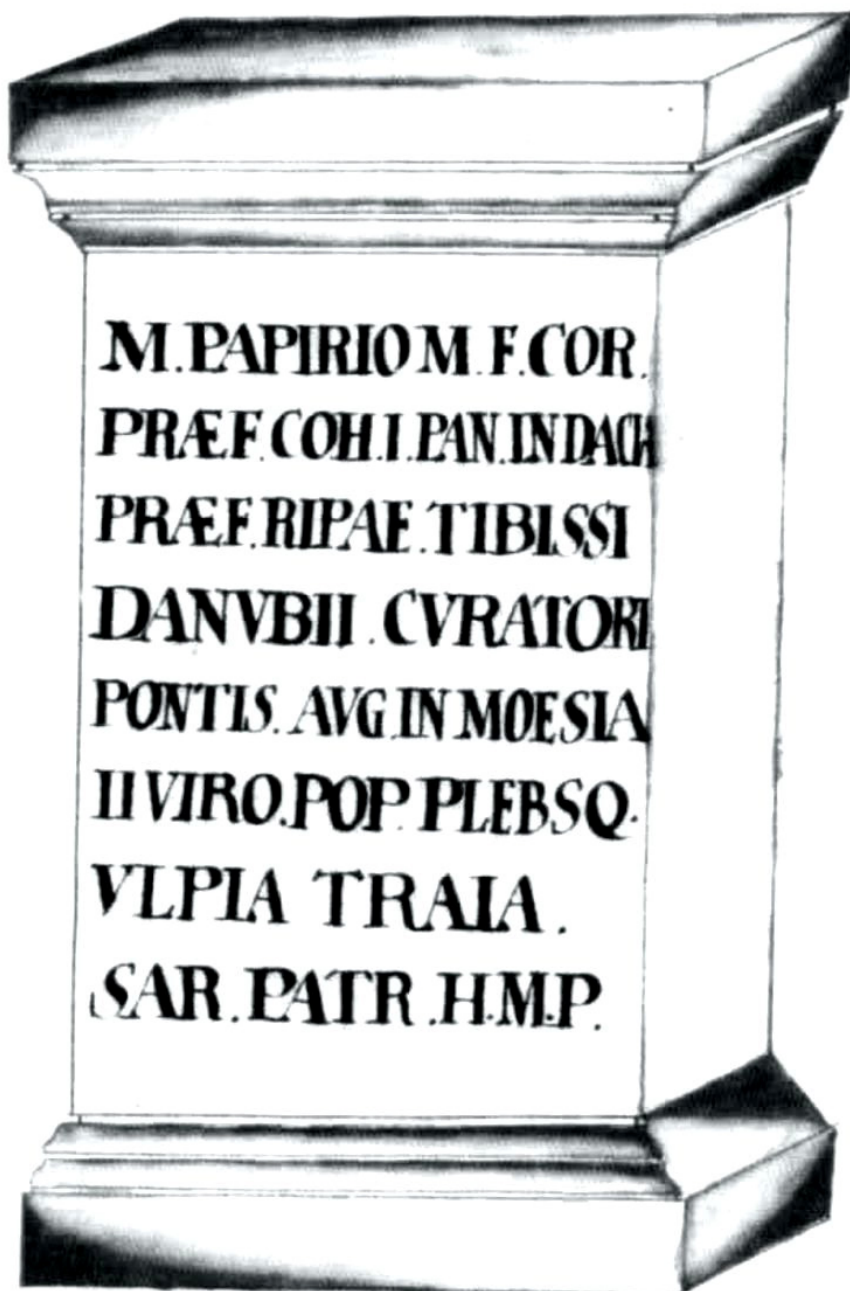
XLVII.

Fig. 1 - CIL III, 90* (Ariosti, 1723, III, 47).

Abb. 1 - Die Inschrift CIL III, 90* (nach Ariosti 1723, III, 47).

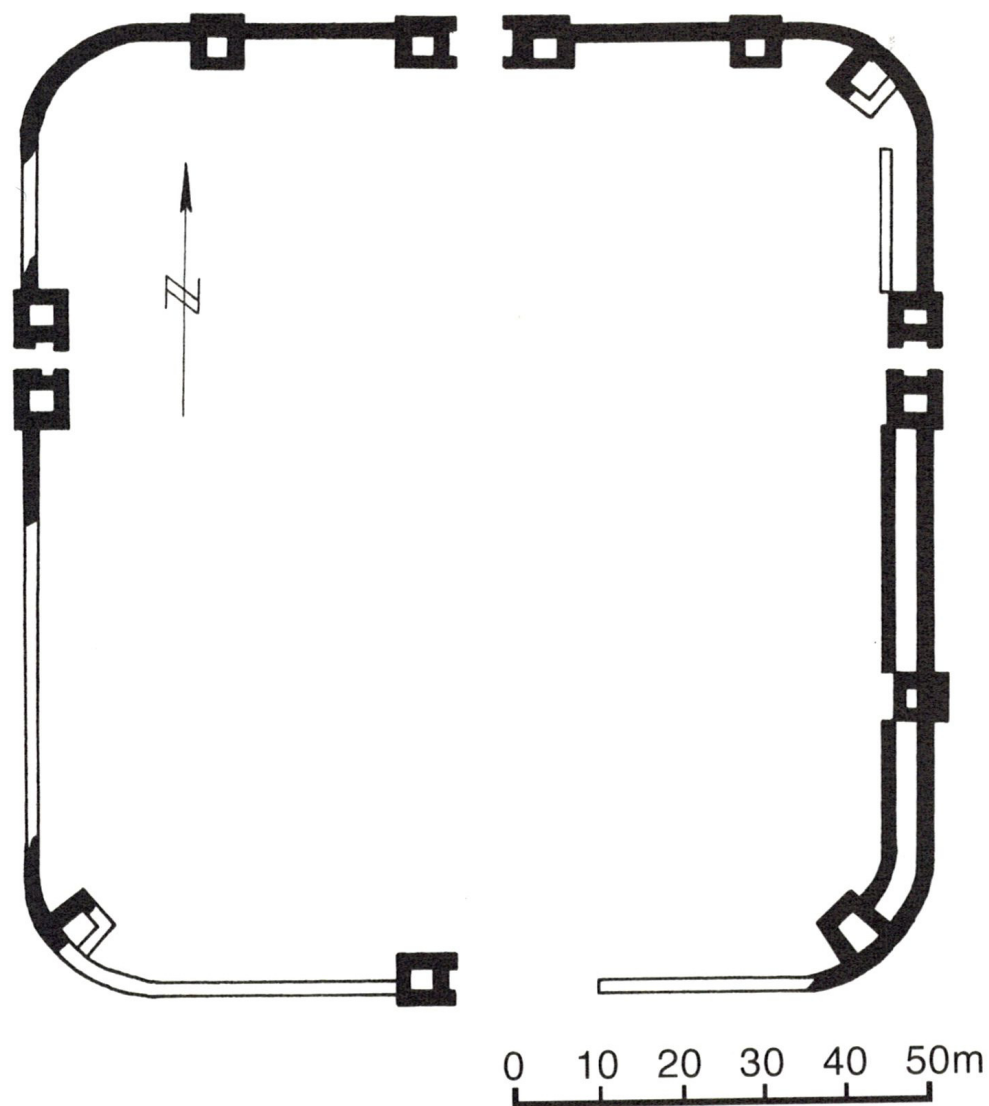

Fig. 2 - Castrul roman de la Pontes (malul de sud al Dunării).

Abb. 2 - Der römische Lager von Pontes (auf dem Sud-Ufer der Donau).

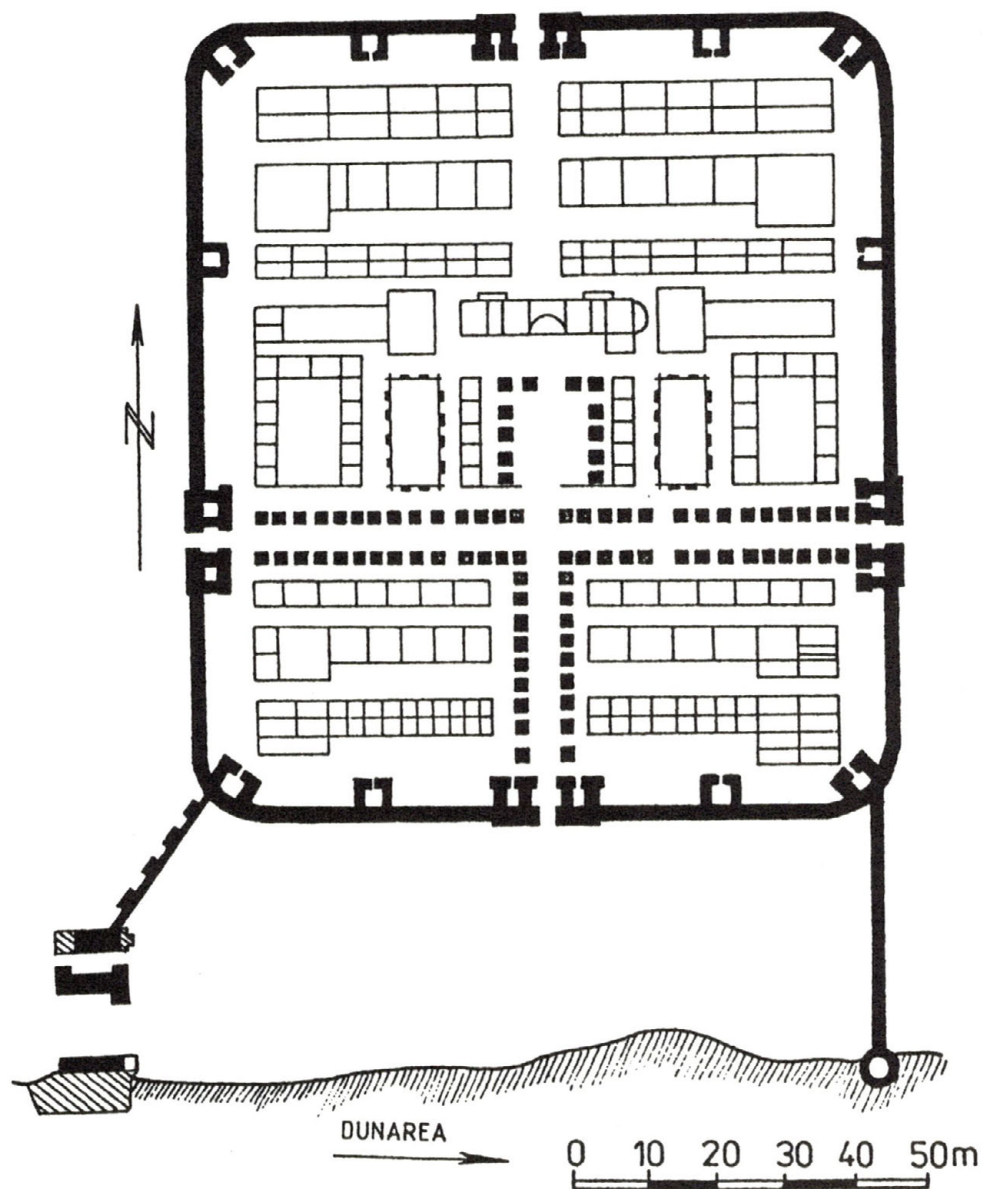

Fig. 3 - Castrul roman de la Drobeta (pe malul de nord al Dunării).
(după D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978)

Abb. 3 - Der römische Lager von Drobeta (auf dem Nord-Ufer der Donau).